

Donáth PéterELTE, Tanító- és Óvóképző Főiskolai Kar, Társadalom-
tudományi Tanszék

Nagy László kényszerű számvetése 1922-ből

A százötven éve született (1) Nagy László – 1922 januárjában – szokatlan lépésre kényszerült: küszöbön álló nyugdíjazásáig befutott pályájáról kellett számot adnia. Hatvanöt évesen, talán szerettei ösztönzésére, kísérletet tett ugyanis arra, hogy valamelyest javítson a közszolgálatban foglalkoztatottakéhoz hasonlóan egyre romló életfeltételein, valamint a felesége betegsége által is sújtott családja helyzetén. Ezért – és az őt ért méltánytalanság miatt – visszaminősítésének korrigálását, és az 1912. költségvetési évtől számára biztosított személyi pótlék visszamenőleges folyósítását kérte Vass József vallás- és közoktatásügyi minisztertől. (2)

A Magyar Országos Levéltárban, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium tanítóképzős ügyosztályának anyagaiban található beadványának fogalmazásakor Nagy László egy számára idegen szerepbe kényszerült: életpályája eredményeit kellett elősorolnia, a vele szemben – a forradalmak bukása után legalábbis – barátságtalan minisztériumi vezetés meggyőzése érdekében. Az alábbiakban az érdeklődő kollégák figyelmébe ajánlott, eddig publikálatlan dokumentum (3) hevenyészett leltárszerűségében is impozáns képét adja a magyarországi tanítóképzés, a hazai és nemzetközi gyermektanulmányi mozgalom, valamint a hazai pedagógiai irodalom és közélet – Ballai Károly, Cser János, Domokos Lászlóné, Imre Sándor, Kemény Gábor, Ranschburg Pál, Weszely Ödön, Mérei Ferenc, Buzás László, Ballér Endre, Nagy Sándor, Köte Sándor, Felkai László, Németh András, Deák Gábor és mások által sokoldalúan elemzett, méltatott – kiemelkedő egyénisége munkásságának. A „Nagy László tanítóképző-intézeti szakfelügyelő” aláírással záruló 1922. január 12-i levél ugyanakkor kitörölhetetlenül magán viseli kényszer-születésének árulkodó nyomait, azt, hogy szerzője mennyire idegennek érezte e magamutogató szerepet, s az akkori folyamodványokban a kérvényezőtől feltétlenül elvárt „mély tisztelettel, alázatos szolgálja” formulákat. Joggal vélhette: életműve magáért beszélt. Ezért megalázónak – s a körülmények ismeretében talán reménytelennek is – érezhette az ilyen beadványozást, melyre értelmetlen sok időt, energiát pazarolnia. Ebből a „muzsáj-sietősségből” adódhattak a közölt írás megfogalmazásbeli gyengeségei, kisebb nagyobb pontatlanságai.

Mindazonáltal, ha Nagy László tudományos precizitásáról, stílusáról nem is, életműve gazdagságáról, tevékenységének sokszínűségéről – konszolidált és forradalmi időszakokban egyaránt – szemléletes képet ad az alábbi dokumentum:

„NAGYMÉLTÓSÁGÚ MINISZTER ÚR! (4)
KEGYELMES URAM!

Tisztelettel kérem, méltóztassék alulírottat, (5) mint az 1919. évi február 2-án minisztertanácsi végzés alapján (6) kinevezett „tanítóképző-intézeti szakfelügyelőt”, főigazgatói címmel az V. fizetési osztályba előléptetni.

Kérésem indokolásul bátorkodom felhozni eddigi működésem tényeit, megjegyezvén, hogy csak a konkrét tényeket említem meg, a részletezéseket fölöslegesnek tartom.

I. TÁRSADALMI ÉS KULTÚRPOLITIKAI MŰKÖDÉSEM

1. Tanítóképzés

A./

Az 1889-ben megalakult Tanítóképző – Intézeti Tanárok Országos Egyesülete főtítkáruul választott meg s ezen minőségemben szerveztem az új egyesületet. A főtítkári hivatalt 9 évig viseltem. Működésem hatása alatt az egyesületi élet felvirágzott. (7)

Ezen időre esik a tanítóképzésnek az egész vonalon való reformja: tanítóképesítés, tanterv, felvétel, tanárképzés, internátusi nevelés, rendtartás, a tanárok anyagi helyzetének javítása s az állami beavatkozás megerősödése. Módomban volt mindezen reformokra irányítólag hatni. Hat közgyűlést tartottunk.

1890-ben megválasztottak a Magyar Tanítóképző szerkesztőjének s ezen tisztemet 17 évig viseltem. A Magyar Tanítóképző egyik legértékesebb pedagógiai lapjává lett Magyarországnak. (8)

Kartársaim 1900-ban rokonszenvük jelül arany tollal tüntettek ki a következő felírással: „A tanítóképzés bátor harcosának”.

Az Országos Egyesület 1906-ban tiszteleti tagjául választott.

Az Országos Egyesületben a következő fontosabb előadásokat tartottam:

- 1900. a tanítóképesítő vizsgálatok reformja;
- 1902. a tanárképzés reformja;
- 1904. a gyermektanulmány;
- 1908. a tanítóképzés szervezete;
- 1910. a kísérleti lélektan tanítása a tanítóképző intézetekben.

B./

Farkas Sándor igazgató és az én előterjesztésemre a vallás- és közoktatásügyi miniszter 1909-ben a VI. kerületi tanítónőképzőben lélektani laboratóriumot alapított. (9)

E laboratórium évről-évre hatalmasan fejlődött s országos és világhírré tett szert.

E laboratóriumról mondja Wagner János főigazgató, az akkori igazgató a VI. kerületi képző 1911–2. évi értesítőjében: 'Intézetünk iránt érdeklődő látogató temérdek volt, akiket első sorban a pszichológiai laboratórium mintaszerű felszerelése és nagyszerű vezetőjének Nagy Lászlónak a híre hozott ide még külföldről is.'

E laboratóriumban képeztettek ki az összes tanítóképzői pedagógiai tanárok a kísérleti lélektanból.

1916-ban e laboratórium kötelességévé tétetett az Apponyi Kollégium pedagógiai hallgatóinak kiképzése a lélektani kísérletezésből. (10)

A VI. kerületi képzőben az én vezetésem alatt indult meg a pedagógia induktív módszerű tanítására irányuló újabb reformmozgalom. Ez újítást a tanterv és utasítások, a rendtartási szabályok az egész országban általánosították. Így alakult ki hazánkban a modern tanítóképzés.

2. Hivatalos társadalmi működés

1894 óta állandóan részt vettem az Országos Közoktatási Tanács tanítóképző-intézeti tantervi munkálataiban, mint meghívott szakértő s 1906 óta mint rendes tag. (11)

Mint az Országos Tanszermúzeum tagja részt vettem a tanítóképzés felszerelési jegyzékének összeállításában.

Az 1906-i tanítónői, az 1907. évi és az 1913. évi gyakorló iskolai tanfolyamokon előadója voltam a pedagógiának, a gyermektanulmányoknak, a kísérleti pedagógiának.

1912-16-ig előadásokat tartottam a főváros Pedagógiai Szemináriumának tanítói továbbképző és tudományos tanfolyamán a gyermektanulmányi kutatások eredményeiről.

3. Tanítóegyesületek

1896-ban szerveztem a millenniumkor tartott II. Országos és Egyetemes Tanügyi Kongresszust, amely Magyarország legnagyobb pedagógiai kongresszusa volt 4900 taggal és 19 szakosztállyal.

1890-től fogva 14 éven át alelnöke voltam a Magyarországi Tanítók Országos Bizottságának, s mint helyettes elnök vezettem ezt 1902-4-ig. (12)

Az 1904-ben tartott VI. Egyetemes Tanítógyűlés rendező bizottságának elnöke voltam.

Alelnöke s egy darabig vezetője voltam a Budai Tanítóegyesületnek.

A Magyar Tanítók Otthona pedagógiai osztályának két ízben hosszabb ideig elnöke voltam.

Meghonosítottam a szabad-líceumi előadásokat a Tanítók Otthonában.

A Magyar Pedagógiai Társaságnak megalapítása óta rendes tagja, a Magyar Filozófiai Társaságnak választmányi tagja vagyok.

4. Magyar Gyermektanulmányi Társaság

1906-ban szerveztem a Magyar Gyermektanulmányi Társaságot.
Ezen társaság szervezését 1896-ban kezdtem, tehát az előkészítés 10 évig tartott. (13)
1906 óta a Magyar Gyermektanulmányi Társaságnak munkatársaimmal együtt öt tudományos osztályát és 13 vidéki fiókját szerveztem meg.
1911-ben munkatársaimmal együtt megalapítottam a Gyermektanulmányi Múzeumot,
1903-ban a nyilvános gyermektanulmányi értekezleteket,
1921-ben a gyermektanulmányi sorozatos előadásokat,
1917-ben az előadásokat az anyák és felnőtt leányok számára,
1905-ben az Új Iskolát,
1913-ban az I. Országos Gyermektanulmányi Kongresszust s
1917-ben a II-at,
1913-ban országos gyermektanulmányi kiállítást,
1915-ben a háborús gyermektanulmányi és pedagógiai kiállítást Budapesten.
1918-ban megindítottuk a gyermek- és ifjúságsszórakoztató akciót s 1921-ben munkatársaimmal együtt megindítottuk a bábszínházi előadásokat az egész országban.
1900 óta a fővárosban és a vidéken számtalan gyermektanulmányi előadást tartottam: ismeretterjesztőket és tudományosokat a Magyar Gyermektanulmányi Társaság s a különböző egyesületek és társulatok keretében.

5. Külföldi szereplések (14)

1906-ban Berlinben, 1909-ben Hamburgban, 1911-ben Brüsszelben, 1912-ben Berlinben, 1913-ban Boroszlóban s 1914-ben ugyancsak Berlinben s 1914-ben Londonban (a nemzetközi népjóléti kiállításon), 1913-ban Lipcsében a nemzetközi „Nyomdai és Grafikai Kiállításon” gyermektanulmányi kiállításokat rendeztem munkatársaimmal együtt. (15)
1911-ben az I. Nemzetközi Gyermektanulmányi Kongresszuson Brüsszelben, mint főelőadó szerepeltem a következő tételtől: „Enseignement de la Pédologie pour les Pedagogues, Médecins et le Personal des Tribunaux pour l'Enfance.”
1913-ban előadást tartottam a szentpétervári orosz családi nevelési kongresszuson „A gyermek lelki fejlődésének egyik fő problémájáról”.
1910-ben a zártkörű Gesellschaft für experimentelle Psychologie rendes tagjául választott. Igazgatósági tagja vagyok a nemzetközi gyermektanulmányi kongresszusok bizottságának. Egyik elnöke voltam a brüsszeli gyermektanulmányi kongresszusnak.
Tagja vagyok a Genfben székelő J. J. Rousseau Intézet intézőbizottságának.
1921-ben előadást tartottam Helsingforsban a turáni népek pedagógiai kongresszusán „a gyermek erkölcsi és szociális fejlődése” címmel. (16)
1921-ben Ballai Károlyval együtt rendeztük a Magyar Gyermektanulmányi Társaság és a Gyermektanulmányi Múzeum kiállítását a Nagaszaki japán városban rendezendő nemzetközi pedagógiai kiállítás számára.
1919-ben megalapítottam a Gyermek című folyóirat mellett a német és francia, majd az angol mellékletet, minek következtében a magyar pedagógiai mozgalmakról az egész világ tudomást szerez.

II. PEDAGÓGIAI TEVÉKENYSÉG

Kezdetől fogva a fő gondot a pedagógiai működésre, az ifjúságra való közvetlen hatásra fordítottam. Arra törekedtem, hogy az ifjúságban eszményiséget fejlesszek ki. Az eszméket szeretni tanítottam meg őket: a hazát és a gyermeket szeretni. (17)
El is értem, hogy tanítványaim rajongtak a hazáért és pályájukért.
Negyven év alatt nagy gárdáját neveltem fel az eszméért rajongani, áldozni s dolgozni tudó munkatársaknak.
Még azon tanítványaim sem vesztették el idealizmusukat, akik velem öregedtek meg.
1913-ban volt tanítványaim és munkatársaim egy nagyszabású emlékkönyvvel, a 'Nagy László Emlékkönyvvel' leptek meg. E műben annyira dicsérnek tanítványaim, hogy restellem azt itt bemutatni.

III. IRODALMI MŰKÖDÉS

1. Folyóiratok, emlékiratok, naplók

A Magyar Tanítóképzőt szerkesztettem 1890–1917. (18)
"A Gyermek" c. tud. folyóiratot szerkeszttem 1907 óta.

Szerkesztettem titkártársaimmal együtt a II. Országos és Egyetemes Tanügyi Kongresszus Naplóját 1897.
Írtam a Tanítóképző-Intézeti Tanárok Országos Egyesületének I. Emlékiratát a tanítóképesítésről, 1890.
U. e. egyesület II. Emlékiratát a tantervről 1892.
U. e. egyesület III. Emlékiratát a tanárok képesítéséről és egységes fizetéséről.

2. Önálló művek

a./ Neveléstörténetiek

Schwarcz Gyula mint kultúrpolitikus. Emlékbeszéd 1902.
Gróf Teleki Sándor. Emlékbeszéd, 1921.

b./ Gyermektanulmányi művek

A gyermekek koraérettségéről. 1900.
A gyermektanulmányozás mai állapota 1907.
Fejezetek a gyermekrajzok lélektanából. 1905.
A gyermek érdeklődésének lélektana. 1908.
A háború és a gyermek lelke. Adatok a gyermek értelmi, érzelmi és erkölcsi fejlődéséhez. 1916.
A gyermek lelki fejlődésének egyik fő törvénye. 1919.
Didaktika gyermek-fejlődéstani alapon II. rész. 1921.

c./ Németül megjelent művek

Die Entwicklung des Interesses des Kindes. 1919. (19)
Psychologie des Kindlichen Interesses. 1912.
Beitraege zur Geschichte der seelischen Entwicklung des Kindes. 1915.
Ergebnisse einer Umfrage über die Auffassung des Kindes vom Kriege. 1916.
Das Konvergenzgesetz der seelischen Entwicklung. 1919.

3. Tankönyvek

A lelki élet ismertetése, Gömöri Sándorral együtt. 1905. (20)
Új Ábéce. Úrhegyi Alajossal együtt. 1909.
Vezérkönyv az Új Ábécéhez Úrhegyivel együtt 1909. (21)
Természettan népiskolák számára. Úrhegyi Alajossal együtt. 1910.

4. Pedagógiai értekezések

a./ Gyermektanulmányiak

Az értelmi fejlődés egyik alapvető problémája. A Gyermek, 1913.
A gyermek szellemi munkabírása. A Gyermek, 1913.
A Remete-Munkaiskola Brüsszelben. A Gyermek, 1914.
A gyermektanulmányi mozgalom eredményei hazánkban. A Gyermek, 1914.
Kapcsolat a különböző fókú iskolák tanítási rendszere között. A Gyermek, 1914.
Az Új Iskola céljai, pedagógiai és didaktikai alapelvei, tantervének megokolása. A Gyermek, 1916.
Az Új Iskola tanterve. A Gyermek, 1916.
A gyermek lelki fejlődésének típusai az iskolák szerint. A Gyermek, 1917.
A balkézrel való írástanítás és az ambidextria. A Gyermek, 1917.
A magyar közoktatás reformtervezete. A Gyermek, 1919.
Megfigyelések a gyermekek társas életéről. Magyar Tanítóképző, 1901.
A gyermektanulmányozás módja és szempontjai. Magyar Tanítóképző, 1903.
A gyermektanulmányozás Amerikában. Magyar Tanítóképző, 1903.
Pósa Lajos költészete. Magyar Tanítóképző, 1904.
A gyermektanulmány a tanítóképző-intézetekben. Magyar Tanítóképző, 1904.
Adatok a serdült korú leányok testi fejlődéséhez. A VI. kerületi állami tanítónőképző-intézet értesítője, 1914.
Der Krieg und die Seele des Kindes. Universum. 1915.

b./ Tanítóképzés

Lélektani laboratórium. A VI. kerületi állami tanítóképző értesítőjében és a Magyar Tanítóképzőben, 1909.
A lélektani laboratórium célja s berendezésének szempontjai a tanítóképző intézetben. A VI. kerületi tanítónőképző értesítője, 1910.

A lélektan tanításának módszere. U. ott. 1911.
 Az induktív módszer a pedagógia tanításában. U. ott. 1912.
 Pedagógiai-pszichológiai kísérleti eszközök gyűjteménye. U. ott. 1913.
 A lélektani laboratórium fejlődésének története. U. ott. 1916.
 A beszéd- és értelemgyakorlatok tárgya, célja, módszere. Magyar Tanítóképző, 1915.
 Ezeken kívül több százra menő cikk a Magyar Tanítóképzőben, A Gyermekek-ben, a különböző folyóiratokban és napilapokban.

IV. SZEMÉLYI MOTÍVUMOK

Okmányaimat nem terjeszthetem fel, mert azokat az 1921. év augusztus havában nyugdíjaztatási kérvényemhez csatoltam. Ennek következtében mellőzöm a személyemre vonatkozó adatokat, a legfőbbeket kivéve.

1881 szeptemberében neveztek ki a budapesti II. kerületi tanítónőképző-intézethez tanárrá. (22)
 1896-ban Ő Felsége a király számomra a tanítóképző-intézeti igazgatói címet adományozta.
 1908-ban helyeztek át a VI. kerületi állami tanítónőképző-intézetbe.
 1916-ban biztattam meg, hogy az Apponyi Kollégiumban a lélektani kísérletezésből előadásokat tartsak.
 1919. február 1-jén minisztertanácsi végzés alapján tanítóképző-intézeti szakfelügyelővé neveztettem ki a VI. fizetési osztályba. (23)

1912-ben számomra a képviselőház tudományos működésem elismeréséül 600 K működési pótlékot szavazott meg. A költségvetés indoklása: „Egyik tanítóképző-intézeti c. igazgató részére, aki hazánkban az első pszichofizikai laboratórium vezetője és aki ezen a téren elismerésre méltó érdemeket szerzett magának nemcsak a hazai tudományosság terén, hanem ezen bűvárlatok eredményei és ezek irodalmi feldolgozása és közzététele által a magyar tudományosságnak a külföldön is becsületet és elismerést szerzett, fáradozásának nem jutalmazására, hanem csak némi elismeréséül évi 600 K. működési pótlékot állítottam be a költségvetésbe.” (24)

Ezzel szemben ez utóbbi időben két sérelem ért:

a./ Habár a Károlyi-kormány (25) szakfelügyelővé kinevezett, az akkori közoktatásügyi miniszter egyszerűen megvonta tőlem ezt a működési pótlékot.

b./ A jelenlegi közoktatásügyi kormány pedig akkor, amikor a szakfelügyelőségeket átszervezte főigazgatósággá, minden indoklás nélkül ezt az átszervezést nem alkalmazta reám, nem vitt az 5. fizetési osztályba, sőt a szakfelügyelői megszólítást is megszüntette velem szemben, mind a szóbeli, mind az írásbeli érintkezésben a tanítóképző-intézeti igazgatói címet alkalmazta reám. (26)

Ezt a megszegyenítést, aminek kellemetlen, megcsúfoló következményeit különösen a társadalommal és kortársaimmal szemben érzem, valóban nem érdemeltem meg. De azt hiszem, nem is volt ez a közoktatási minisztérium szándékában.

Nagyméltóságú Miniszter Úr! Nem azért dolgoztam eddig s nem azért akarok ezentúl is dolgozni, hogy jutalmat várjak és kérjek. De nem is kaptam jutalmat, most különösen a hivatalos felfogás részéről eddig csak mellőzésben, lekicsinylésben volt részem. Most sem várok jutalmat. De most, amikor hivatalos pályámnak a vége felé közeledem, ezt a lépést megtennem nemcsak a magam, hanem a családom iránt való kötelességem volt.

A főigazgatói fizetés és cím megadása rám nézve nemcsak anyagi, hanem erkölcsi kérdés is.

Maradtam mély tisztelettel

Budapest, 1922. január 12.

Nagyméltóságodnak
 alázatos szolgálója:

Nagy László
 tanítóképző intézeti szak-
 felügyelő”

Nagy László kérvényének egy példánya a MOL-ban, a VKM tanítóképzős anyagaiban maradt fenn, s a hozzácsatolt iratokból úgy tűnik, hogy az ügyosztály az abban foglaltak lényegét figyelmen kívül hagyva, egyedül az elmaradt működési pótlékok visszamenőleges folyósításával volt hajlandó foglalkozni, 1922. február 1-jétől annak felemelésére utasítva az állampénztárt (s erről értesítve a kérvényező „intézeti igazgatót”). Majd miután a gazdaságiak válaszából kiderült, hogy a kért pótlékot az 1921. évi 196219. sz. rendelettel már 1921. december 14-én kiutalták, az ügyiratot „ad acta” jelzéssel lezárták, s Nagy László kérését válasz nélkül hagyva február 17-én irattárba helyezték. (27)

Sem ebből az iratból, sem Nagy László töredékesen ránk maradt személyi dossziéjából (28) – amely tartalmazza a korábbi előléptetéseire, majd 1917. évi „létszámfelettivé nyilvánítására” vonatkozó anyagokat – nem világos: mikor, miért és ki vonta meg Nagy Lászlótól a szakfelügyelői pótlékot, majd címet. Erre feltehetően a status quo (ante) helyreállítása során került sor, hiszen a forradalmak alatti szerepvállalását tekintve véltlennek ítélt Farkas Sándort visszahelyezték a tanítóképző intézeti szakfelügyeletre, s működési pótlékát attól kezdve folyósították. Márpedig Nagy Lászlót az ő helyére nevezték ki szakfelügyelővé. A pótléka megvonására minden bizonnyal ezzel összefüggésben került sor, hiszen a költségvetésben csak három ilyen státusz szerepelt. Kérvényéből úgy tűnik: Nagy László nem tudott arról, hogy a hivatalban lévő tanítóképző-intézeti szakfelügyelők V. fizetési osztályba sorolására nem a szakfelügyeletnek főigazgatósággá szervezésekor, hanem már korábban, azon általános státuszrendezés során került sor 1919. október-novemberében, melyből kimaradtak mindazok (így ő is), akik ellen vizsgálat vagy fegyelmi eljárás folyt. (29)

Bár a szolgálatban lévő, mindhárom szakfelügyelőt előléptették akkor „egyéni elbírálás alapján” történt. Amikor a főigazgatóságokat 1920 nyarán létrehozták, azok tagjait valóban az V. fizetési osztályba sorolandónak tartották, de erre – az akkor már az „Ap-ponyi Kollégium tanáráként” munkálkodó –

„Sikerét látva a tanítóképzési osztály vezetője javaslatára a VKM úgy döntött, hogy „a lélektan s részben a didaktika tanításának ezen új módszerét általánosítja az összes tanítóképző intézetekben, mi célból az állami képzőket fokozatosan lélektani laboratóriumi felszereléssel látja el”.

Nagy László esetében nem került sor. Igazgatóként megmaradt idősebb, elismert tanártársai többségével együtt – a szakfelügyelői kinevezésekor elnyert – VI. fizetési osztályban, vagyis az őszi, 1919. évi január 1-jéig visszaható előléptetések őt nem érintették. (30) Mivel mindegyre a Károlyi-kormány jogfolytonosnak tekintett 1919. január 13-i döntése jegyében került sor, s a jeles gyermektanulmányozót ezt követően (februárban) léptették elő egy fizetési osztállyal, ez sem tekinthető méltánytalannak.

Sőt, ez az eljárás, pusztán egzisztenciális, s jogi szempontból korrektnek minősíthető.

Egyrészt azért, mert a trianoni menekült tanárok rendkívül felduzzasztották a tanítóképző-intézeti tanárok számát, akiket a megmaradt intézetekben alig lehetett foglalkoztatni, másrészt, mert Nagy László a status quo (ante) jegyében nem került vissza utolsó munkahelyére, a VIII. kerületi állami tanítónőképzőbe – ahol egyébként a zsúfoltság miatt még a lélektani laboratórium helyiségét is osztályteremként használták, s így előbb csak délutánonként, majd már akkor sem adhatott helyet a kutatásnak s az Apponyi-kollégiumi óráknak (31) –, tehát az akkor már 62–65 éves Nagy Lászlónak de facto alig akadt tanári elfoglaltsága, mégis státusban hagyták. (32)

Nyugdíjazása is az akkori szabályoknak megfelelően történhetett, hiszen egy 1928. novemberi kimutatás szerint nyugdíja havi 456 P. volt (amit a Fővárosi Pedagógiai Szemináriumban keresett 230 P-vel egészített ki). (33) A kettő együtt magasabb volt az egyetemi oktatók akkori átlagjövedelménél, s lényegesen magasabb a középiskolai tanárok fizetésénél. (34) Túlzottnak tűnik tehát a Kemény Gábor által – saját élményeit hősére vetítve – a szakirodalmi köztudatba plántált kép Nagy Lászlóról, akinek „örvendenie kellett, hogy nyugdíját megmenetheti”. (35) Egzisztenciális szempontból legalábbis nem így állt a helyzet, s ahogy beadványából láthattuk, a jeles pedagógus nem is „örült” a VI. fizetési osztályban rá váró nyugdíjnak.

A perdöntő források hiányában nehezebb helyzetben vagyunk a szakfelügyelői cím megvonását illetően, s az ezzel Nagy Lászlót ért „megszégyenítés” megítélésénél. Kér-

vényében is részletezett életműve, teljesítménye ismeretében – figyelembe véve, hogy vajon hány tanítóképző intézeti igazgató/tanár nevét érdemes ma is számon tartania a szélesebb pedagógus közvéleménynek – kérését méltányosnak, s ebben az értelemben jogosnak találjuk. Annál is inkább, mert nem tudjuk, hogy mikor, milyen körülmények között fosztották meg címétől. Az akkori jogszabályok az 1918. október vége és 1919. március 21. közötti időszakban született kinevezések „szigorú felülvizsgálatát” írták elő, valamint egyéni elbírálást. (36) Feltételezésünk szerint címe megvonására kevésbé személyes, mint bizonyos általános szempontok érvényesítése miatt, csak 1920–1921-ben kerülhetett sor. (37) Az ellenforradalmi rendszer első éveiben, a „keresztény kurzus” idején, az idő előrehaladtával egyre szigorúbban tekintettek a „fél-kommunista Károlyi-rezsim” időszakára, s az alatta nyert kinevezéseket egyre inkább illegitimnek tartották. Ráadásul a Nagy László kinevezését fogantató miniszter a szociáldemokrata Kunfi Zsigmond volt (38), s a kinevezés közzététele olyan személyekkel együtt történt, akik a Tanácsköztársaság alatt a KN exponensei voltak. (39)

De az sem kizárható, sőt nagyon valószínű, hogy e cím-megvonásnak Nagy László személyével, „hajlíthatatlan” magatartásával (40) kapcsolatos oka volt. Ennek kifejtésére azonban, hely hiányában, egy másik tanulmányban kerülhet sor. (41)

Jegyzet

(1) Nagy László (Nagy László tanfelügyelő gyermekként) Kisújszálláson született 1857. június 27-én. (OPKM Múz. D. 89.46.133.)

(2) Közleményem egy Nagy László 1918–1922 közötti pályájának oktatáspolitikai (közéleti) aspektusát a vizsgálódás középpontjába állító 11 íves dokumentatív elbeszélés részlete, mely a közeljövőben lát napvilágot a Trezor Könyvkiadónál, a T046693. számú OTKA kutatás keretében. Terjedelmi okokból a tanulmány 150 jegyzetének túlnyomó többségét itt elhagytuk, a kötetben valamennyi megtalálható. (3) MOL K 502-1922-5-9351. Utóbbi kérvény egy kézzel írt – akkoriban a Fővárosi Levéltárban fellelt, ám az időközben történt átrendezések óta ott lappangó, esetleg időközben a MOL P 1669. 4. t-be került – változatát Ballér Endre ismertette. (1970, 16–19., 74.)

(4) MOL K 502-1922-5-9351. az eredeti gépelt, néhány helyen kézzel javított, kiegészített szövegben aláhúzott szavakat itt kurzívval hozzuk. A MOL P 1659. 4. t. 349–366-ban Nagy László kézírásával található fogalmazványon egy szám szerepel: 30-1922. II. 17.

(5) A gépelt szövegben tévesen „alulírottak” szerepel – javítva közöljük.

(6) E levél végén ugyanezen – február 12-én (január 30-án?) megszületett – minisztertanácsi határozat időpontjául Nagy László február 1-jét nevezte meg. (MOL K 502-1929-1931-612-51=68= és K 27-1919-02-12.)

(7) Vö.: OPKM Múz. D. 89.46.34.; Nagy L. 1890/6, 290.; 1890/7, 357–359.

(8) Nagy László valójában 1890-től előbb ideiglenes, majd választott felelős szerkesztőként 1906 nyaráig szerkesztette a Magyar Tanítóképzőt. A 21. évfolyam VI–VII. füzetétől fél évtizedre – az 1905-től társszerkesztőként közreműködő – Farkas Sándor vette át a folyóirat szerkesztését.

(9) Nagy Lászlót 1908. január 7-én helyezték át a II. kerületi állami tanítónőképzőből a VI. kerületi állami tanítónőképzőbe. Nyomban elkezdte a pedagógiai lélektani laboratórium kiépítését, melyben előbb 1910 decemberétől Ranschburg Pállal, majd Révész Gézával továbbképző tanfolyamokat szerveztek kurzusonként 4–4 tanítóképzős tanár számára. Nagy László – az első kurzust végzett – Qiunt Józseffel 1913-ban hasonló célú tanfolyamot vezetett gyakorlóiskolai tanítóknak is. A helsinki tanügyi kongresszusra készült 1921. évi *A budapesti pedagógiai-pszichológiai laboratórium* c. előadásában Nagy kifejtette: „A laboratóriumnak hármas célja volt: 1. A tanítóképző-intézeti lélektani oktatás szolgálata. 2. A tanárok kiképzése és továbbképzése. 3. Tudományos kutatások a pedagógiai-pszichológia területén.” (MOL P 1659. 6. t. 48.) Sikerét látva a tanítóképzési osztály vezetője javaslatára a VKM úgy döntött, hogy „a lélektan s részben a didaktika tanításának ezen új módszerét általánosítja az összes tanítóképző intézetekben, mi célból az állami képzőket fokozatosan lélektani laboratóriummi felszereléssel látja el”. (BFL VIII. 131. a. 1. 1908. november 3.; MOL K 502-1929-31-612-51=68=)

(10) Klebelsberg Kuno államtitkár már 1915. november 12-én, a 130632/1915. VI/b. számú rendeletében leszögezte: „szükséges, hogy a pedagógia szakot életpályául választó [Apponyi Kollégista] tanárjelöltek a lélektani kísérletek teendőivel megismertessenek és azokba lehetőleg alaposan begyakoroltassanak. Ezen utóbbi kiképzés színhelyéül a budapesti magyar kir. VI. ker. állami tanítónőképző-intézettel kapcsolatos lélektani laboratóriumot jelölöm ki, a tanárjelöltek ilyen irányú kiképzésével pedig Nagy László tanítóképző-intézeti igazgatót bízom meg...” (BFL VIII. 131.a.1. vö.: MOL P 1659. 6. t. 52–53.)

(11) Az Országos Közoktatási Tanács tanítóképzési szakbizottságának Nagy László már 1901 őszétől tagja volt. (*Magyar Tanítóképző*, 16. évf., 658.)

- (12) Vö.: Nagy L. 1890/7, 357.; 1893/1, 51.
 (13) „1895-ben új korszaka indult meg életemnek... Ekkor a Kinderfehler c. folyóiratban kezembe került Lombroso Paulának egy gyermektanulmányi cikke. Ez... támasztotta fel tudományos érdeklődésem a gyermektanulmány iránt. ... Új élethivatás alakult ki bennem. Láttam ezen tudomány nagy jelentőségét. Széles körben, s teljes erővel indult meg a munka, de kimondhatatlanul sok nehézség volt” – emlékezett három és fél évtized múltán Nagy László. (OPKM Múz. D 89.46.34. vö.: *A gyermekpszichológia*, 1896, 203–209.)
 (14) Lásd ehhez: MOL K 502-1929-31-612-51=68=
 (15) A későbbiekben szerepelt még Berlinben 1926-ban, Utrecht-ben 1928-ban, Bécsben 1929-ben, s a kölni V. Gyógypedagógiai Kongresszuson is. (BFL VIII. 761. 118552/1928-VII.; Ballér, 1970, 17.; Ballai, 1932, 5.; Cser, 1932, 69.)
 (16) Nagy László: *A gyermek értelmi és erkölcsi fejlődésének menete* c. előadását lásd: MOL P 1659. 6. t. 42–47.; Nagy L., 1921/1, 33–40.
 (17) Nagy L., 1903, 8.; 1897/8, 481–482.; 1905/9, 518–519.
 (18) Lásd erről: a fenti jegyzetben!
 (19) Hamvai Vilmos bibliográfiája szerint valójában 1907-ben jelent meg Lipcsében. (Nagy L., 1907/5, 198–218.; Hamvai, 1932, 113.)
 (20) Az első kiadás 1904-ben, a második 1909-ben jelent meg. (Hamvai, 1932, 112.)
 (21) Mindkettő 1910-ben. (Hamvai, 1932. 113.)
 (22) Nagy Lászlót 1881. szeptember 13-án, a VKM 26521. sz. rendeletével ideiglenes segédtanárrá, 1883. december 3-án, a 40580. sz. alatt, végleges segédtanárrá, s 1885. augusztus 5-én tanítóképző intézeti rendes tanárrá nevezték ki. (MOL K 502-1929-1931-612-51=68=)
 (23) Nagy Lászlót 1900. április 28-án, a 26662. sz. rendelettel a VIII. és 1909. január 30-án, a 15359. sz. rendelettel a VII. fizetési osztályba sorolták. (MOL K 502-1929-1931-612-51=68=)
 (24) Zichy János vallás- és közoktatásügyi miniszter előterjesztését lásd az 1913. évi Nagy László emlékkönyvben (27.).
 (25) Valójában a Berinkey-kormány.
 (26) Erre az átszervezésre 1920 elején került sor.
 (27) MOL K 502-1922-5-9351.

- (28) MOL K 502-1929-1931-612-51=68=
 (29) 1919. augusztus 16-án – a Tanítóképző Intézeti Tanárok Országos Egyesülete Budapesten tartózkodó tagjainak augusztus 7-i értekezlete határozatának megfelelően – levéllel fordultak a VKM-hez, melyben kérték: hagyják az ügyosztály élén a hozzáértő Farkas Sándort, aki „áldozatot hozott azzal”, hogy a Tanácsköztársaság alatt védte a tanítóképzés érdekét. Ha e levélnek fogantója lett volna, talán Nagy László ügye is másként alakul. De erre, az 1919. március 21-i állapotot megelőző helyzet visszaállítását előíró 103265/1919. VKM. sz. rendelet miatt, nem kerülhetett sor, hiszen Schindler Arthur visszaült az osztályvezetői székbe. Farkas Sándor tehát 1919. augusztus végétől – szeptember elejétől szolgálhatott újra a szakfelügyelőségben. Az biztos, hogy egy október 15-i előterjesztésben ő – Scherer Sándor és Wágner János szakfelügyelőkkel együtt – e minőségben került előléptetésre az V. fizetési osztályba. (RL C/39. 25. cs., 26. cs., 26/a cs.; MOL K 502-5-25343.; BFL VIII. 131. a. 2.; *Magyar Tanítóképző*, 34. évf. 2. 72., 37. évf. 1–3. 5.)
 (30) MOL K 502-5-25343.; BFL VIII. 131. a. 2.
 (31) MOL K 502-1929-1931-612-51=68=
 (32) Vö.: CJH 1920: I. tc. 9. §, 1920:XI. 2-4. §, 1922: I. tc. 24. §, 1922: VI. tc. 1-4. §, 1922: XVII. tc. 9. §
 (33) BFL VIII. 761. 1912–1931.
 (34) Vö.: Kovács, 1975, 624–628., 632–634.
 (35) Kemény, 1931, 92.
 (36) RL C/39. 26. a.; BFL VI. 502. b. 7. d. Vö.: CJH 1920: I. tc. 9. §, 1920:XI. 2–4. §
 (37) A VKM Igazolóbizottságának 1919. december 23-i ülésén még „Nagy László tanítóképző intézeti szakfelügyelőt” igazolták. MOL K 802 80. d. 17-4802 (1920-17-430)
 (38) A parlamentben még 1921. augusztus 3-án még Imre Sándor államtitkárt is azzal támadták, hogy „Kunfi államtitkára” volt. (*Az 1920. évi február 16-ára* 12. k. 307-318.; RL C/39. 13. cs.)
 (39) Nemzeti Kultúra, 1919. 7. sz. 3.; RL C/39. 26. cs.
 (40) Magatartásának empátikus, szolidáris interpretációját lásd: Kemény, 1931, 92–93.
 (41) Lásd erről az Adalékok Nagy László pályájához 1918–1922 című, a Trezor Kiadónál megjelenő kötetben.

Rövidítések, levéltárak

Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium (VKM)
 Budapest Főváros Levéltára (BFL)
 Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára, Budapest (RL)

Magyar Országos Levéltár, Budapest (MOL)
 Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum Dokumentumtára (OPKM Múz. D)

Irodalom

A gyermekpszichológia Olaszországban. (1896) *Magyar Tudomány*, 11. évf. 203–209.
Az 1920. évi február hó 16-ára hirdetett Nemzetgyűlés Naplója. Hiteles kiadás. Athenaeum, Budapest.
 Ballai Károly (1932): Nagy László élettörténete. In: *Nagy László emlékére* (1932) 5–13.

Ballér Endre (1970): *Elmélet és gyakorlat egysége Nagy László munkásságában*. Pedagógiai közlemények 13. ELTE Neveléstudományi Tanszék – Tankönyvkiadó, Budapest.
 Ballér Endre (1989): *Nagy László tantervfelfogása és hatása*. A tantervmélet forrásai 11. OPI, Budapest.
 Baranyai Erzsébet (1932): *Nagy László munkássága-*

nak neveléstudományi eredményei. *Értekezések a m. kir. Ferenc József Tudományegyetem Pedagógiai Intézetéből*. Új sorozat 3. Szeged.

Bollóné Panyik Ilona (1999): A „Magyar Tanítóképző” című egyesületi folyóirat bemutatása, 1886–1944. In: Donáth Péter – Hangay Zoltán (szerk.): *Filozófia – művelődés – történet*. A Budapesti Tanítóképző Főiskola Tudományos Közleményei. XVIII. Trezor, Budapest.

Buzás László (1967): *Az „Új Iskola” pedagógiája*. Tankönyvkiadó, Budapest.

Corpus Juris Hungarici (CJH). Magyar Törvénytár. Milleniumi Kiadás, Franklin Társulat, Budapest. Cser János (1933/1): Visszapillantás a Gyermektanulmányi Társaság 30 éves múltjára. A Társaság 1933. február 26-i közgyűlésén tartott előadás. *AGY*, 35. évf. 1. sz. 1–6.

Cser János (1932): Nagy László munkássága a Székesfővárosi Pedagógiai Szeminárium lélektani laboratóriumában. In: *Nagy László emlékére* (1932). 69–106.

Deák Gábor (2000): *A magyar gyermektanulmányi mozgalom története*. I. k. FPI — MPT — OPKM, Budapest.

Domokos Lászlóné (1932): Nagy László jelentősége a pedagógiában. In: *Nagy László emlékére* (1932) 37–53.

Hamvai Vilmos (1932): Nagy László műveinek jegyzéke. In: *Nagy László emlékére* (1932). 111–117. Kemény Gábor (1931): A pedagógus Nagy László. In: Kőte Sándor (szerk.): *Kemény Gábor válogatott pedagógiai művei*. Tankönyvkiadó, Budapest. Kemény Gábor (1943): *Egy magyar kultúrpedagógus. Nagy László életműve*. Budapest.

Kemény Gábor (1986): *A pedagógiai tudat kialakulása Magyarországon*. Neveléstörténeti tanulmányok. Tankönyvkiadó, Budapest.

Kétyi Andrásné (1998): A Fővárosi Pedagógiai Szeminárium lélektani laboratóriumának működése 1912–1931 között. *Budapesti Nevelő*, 24. évf. 97–109.

Kovács I. Gábor (1975): Adalékok a magyar értelmiség kereseti viszonyaihoz a két világháború között. *Szociológia*, 4. 624–644.

Kőte Sándor (1983): *Egy útmutató pedagógus. Nagy László élete és munkássága*. Tankönyvkiadó, Budapest.

Lányi Katalin (1994/4): Nagy László közéletisége és a Magyar Pedagógiai Társaság fóruma. *Ember-nevelés*, 4. 85–99.

Mann Miklós (1997): A Fővárosi Pedagógiai Szeminárium. In: Mann Miklós – Hunyadi Zoltán – Lakatos Zoltánné (szerk.): *A Fővárosi Pedagógiai Szeminárium története*. Bárczy István Könyvtár 3. FPI, Budapest.

II. Országos Gyermektanulmányi Tanácskozás. (1917) *AGY*, 11. évf. 661–663.

Mérei Ferenc (1966): Nagy László élete és munkássága. In: Kiss Árpád és mtsai (szerk.): *Tanulmányok a neveléstudomány köréből*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Nagy László (1890/6): Törekedjünk hatni a közvéleményre! *Magyar Tudomány*, 5. évf. 289–295.

Nagy László (1890/7): Remények és óhajtatások. *Magyar Tudomány*, 5. évf. 354–361.

Nagy László (1893/1): A háromszáz forintos minimumból. *Magyar Tudomány*, 8. évf. 50–54.

Nagy László (1893/9): Néhány szó a magyar nyelv érdekében. *Magyar Tudomány*, 8. évf. 570–572.

Nagy László (1897/8): Tanítóképző tanárjelöltjeink az egyetemen. *Magyar Tudomány*, 12. évf. 481–482.

Nagy László (1903): A tanítóképző tanár hivatása. *Magyar Tudomány*, 18. évf. 8–10.

Nagy László (1905/9): Javaslatok a tanítónőképző intézetekbe való felvétel tárgyában. *Magyar Tudomány*, 20. évf. 518–519.

Nagy László (1907): *A gyermektanulmányozás mai állapota*. Budapest.

Nagy László (1907/5): Die Entwicklung des Interesses des Kindes. Leipzig, Nemnich, 1907. 198–218. *Sonderabdruck: Zeitschr. für experimentelle Pädagogik*. 1907. Bd. 5. Heft 3–4.

Nagy László (1934): *A magyar közoktatás reformja*. (Szerk.: Ballai Károly.) Budapest.

Nagy László (1982): *A gyermek érdeklődésének lélektana*. Dr. Kőte Sándor tanulmányával. Tankönyvkiadó, Budapest.

Nagy László – Ballai Károly (1910): *A Gyermektanulmányi Múzeum szervezete és az anyaggyűjtés szabályai*. A Magyar Gyermektanulmányi Társaság, Budapest.

Nagy Sándor (szerk., 1972): *Nagy László válogatott pedagógiai művei*. Tankönyvkiadó, Budapest. Nagy Sándor (1972): Nagy László pedagógiájának időszerűsége. In: Nagy László (1972) 5–50.

Nemes Lipót (1933/3): Megemlékezés Nagy Lászlóról. *Izraelita Tanügyi Értesítő*, 58. évf. 40–42. Németh András (1989/7–8): Weszely Ödön pedagógiai rendszere és a gyermektanulmány. *Pedagógiai Szemle*, 7–8. 678–689.

Németh András (2002): Fejezetek a reformpedagógia hazai múltjából. In: Németh András (szerk.): *Reformpedagógia-történeti tanulmányok. Európai kölcsönhatások, nemzeti sajátosságok*. Osiris, Budapest. 77–91.

Nógrády László (szerk., 1913): *Nagy László emlékkönyv*. A Magyar Gyermektanulmányi Társaság tízéves évfordulója alkalmából a társaság megalapítójának tiszteletére kiadták munkatársai. Budapest.

Ranschburg Pál (1932): Nagy László, mint gyermekpszichológus kutató. In: *Nagy László emlékére* (1932) 19–36.

Répay Dániel – Ballai Károly szerk. (1913): *Az Első Magyar Országos Gyermektanulmányi Kongresszus naplója s a vele kapcsolatos Kiállítás leírása*. Fritz Ármin Könyvnyomdája, Budapest.

Tóth Gábor (1996): *A magyarországi tanítóképző intézeti tanárképzés története*. Apponyi Kollégium. OPKM, Budapest.

Weszely Ödön (1932/1): *A gyermektanulmány jelentősége és problémái*. Lampel (Wodianer) Könyvkereskedése, Budapest.

Weszely Ödön (1933/8–10): *A gyermektanulmány továbbfejlesztése*. *AGY*, 35. évf. 8–10. 149–157.